

УДК 343.132
DOI

**ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ
НЕПРАВДИВИХ ПОКАЗАНЬ ПІД ЧАС ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ
У РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ**

Камішанський О.Ю., Проданець Н.М.

**FEATURES OF TACTICS FOR DETECTING AND OVERCOMING
FALSE TESTIMONY DURING THE INTERROGATION OF MINOR PERSONS
IN THE VIDEOCONFERENCE MODE**

Kamyishanskiy A.Y., Prodanets N.M.

Стаття присвячена аналізу наявних наукових праць, чинного національного законодавства, слідчої практики, міжнародних та європейських стандартів щодо тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб у режимі відеоконференції під час досудового розслідування.

Особлива увага звернута на допит неповнолітніх осіб, зокрема у режимі відеоконференції. Наголошено, достовірність наданих показань залежить не лише від індивідуальних особливостей та сімейного середовища неповнолітньої особи, але й умов та способу проведення її допиту. Підкреслена важливість поширення практики створення спеціально обладнаних приміщень для проведення опитувань (допитів) дітей – «кімнат, дружніх до опитування дітей». Наголошено на важливості розробки та прийняття відповідного нормативно-правового забезпечення, спрямованого на стандартизацію їх обладнання та використання під час досудового розслідування. Запропоновано розробити та затвердити національну методичку оцінки достовірності (валідності) показань неповнолітніх осіб. Акцентовано увагу на доцільності залучення психологів для оцінки достовірності показань неповнолітніх під час досудового розслідування, зокрема в режимі відеоконференції.

Узагальнено та систематизовано тактичні прийоми та засоби для запобігання, виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування. Акцентовано увагу на деяких особливостях їх використання у режимі відеоконференції. Виокремлено правовий та організаційний напрями удосконалення тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб у режимі відеоконференції під час досудового розслідування.

Ключові слова: *слідча (розшукова) дія; допит; неповнолітня особа; режим відеоконференції; тактичний прийом; неправдиві показання; досудове розслідування; тактика виявлення та подолання неправдивих показань.*

Висвітлення проблеми в загальному вигляді і її зв'язок із важливими науковими практичними завданнями. Серед слідчих (розшукових) дій, що передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), найбільш звичним є допит. Проте, ст. 232. КПК України регламентовано процедуру проведення допиту у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення. Вказані новели обумовлені відповідним рівнем розвитку технічних засобів і технологій, а також інформаційної безпеки, що певним чином обумовило закріплення у кримінально-процесуальному законодавстві можливості здійснення дистанційного досудового розслідування у випадках: 1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; 2) необхідності забезпечення безпеки осіб; 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого ...[1] Однак, як і при проведенні звичного класичного допиту слідчі повинні бути націлені на отримання правдивих та достовірних показань. Своєчасне виявлення неправдивих даних забезпечує ефективність слідчих (розшукових) дій і досягнення завдань розслідування. Неможливість запобігання, виявлення та подолання неправдивих показань може призвести до затягування проведення кримінального провадження, втрати доказів, витрачання державних ресурсів на перевірку хибних версій та іншого. Питання виявлення та подолання неправдивих показань набувають особливою актуальності у разі здійснення досудового розслідування за участі неповнолітніх осіб, з врахуванням їх вразливості щодо навіювання та впливу дорослих осіб. Крім того, відповідно до статті 226 КПК України особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, однак без попередження про кримінальну

відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання [1], що підкреслює актуальність питання тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб.

У свою чергу, режим відеоконференції під час досудового розслідування є достатньо новою та недостатньо дослідженою процедурою проведення слідчих (розшукових) дій, що має свої особливості, які мають бути враховані під час обрання тактики виявлення та подолання неправдивих показань дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Концептуальні засади тактики слідчих (розшукових) дій досліджувались як національними, так і закордонними вченими-криміналістами, зокрема: В.Д. Берназом, В.К. Весельським, В.І. Галаганом, В.Г. Гончаренком, В.А. Журавлем, А.В. Іщенко, В.П. Колмаковим, М.В. Костицьким, С.С. Чернявським, В.Ю. Шепітьком та ін. Вказані науковці створили міцне підґрунтя для подальших досліджень тактики проведення допитів різних категорій учасників кримінального провадження. Особливості участі неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні досліджували такі вчені, як Г.В. Дідківська, М.О. Карпенко, А.Б. Романюк, Т.В. Фоміна, Р.С. Холод та інші. Питання верифікації показань у рамках кримінального провадження, визначення прийомів виявлення та подолання неправдивих показань вивчалися О.Я. Переверзою «Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання» (2000 р.), а акцент на дітях у своїх дослідженнях здійснювали Н.Е. Мілорадова, Н.О Пашко «Особливості проведення допиту неповнолітніх, які постраждали від насильства» (2020 р.), О.О. Проценко «Верифікація показань під час допиту неповнолітнього підозрюваного»

(2019 р.), І.В. Сіроух «Забезпечення прав підозрюваного під час допиту при розслідуванні злочинів проти моральності» (2018 р.), І.В. Федоров, Н.М. Проданець «Участь неповнолітніх підозрюваних у слідчих (розшукових) діях у режимі відеоконференції, а також використання тактичних прийомів виявлення неправдивих показів та способи їх подолання» (2020 р.), тощо. Крім наукових пошуків наведених авторів вказаною проблематикою опікувався уповноважений Президента України з прав дитини М.М. Кулеба, який спільно з ГО «Всеукраїнський громадський центр «Волонтер» та МБО «Служба порятунку дітей», провели дослідження «Особливості розслідування та судового розгляду справ, пов'язаних з сексуальним насильством щодо дитини, зокрема онлайн, та торгівлею дітьми». За результатами згаданого дослідження розроблені рекомендації, зокрема стосовно вдосконалення нормативно-правової бази України, з урахуванням Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, щодо проведення допиту дитини, забезпечення обов'язкової спеціалізації суддів, слідчих, прокурорів, адвокатів та діяльності спеціальних центрів для постраждалих дітей [2, 3]. Зважаючи на певну міждисциплінарність зазначеної проблеми, вважаємо за доцільне розглянути та деталізувати окремі аспекти тактики проведення допиту з врахуванням особливостей використання режиму відеоконференції у спектрі знань різних галузей науки та техніки.

Мета статті визначення особливостей тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час допиту у режимі відеоконференції, а також формування пропозицій щодо можливостей її удосконалення на основі аналізу чинного національного законодавства, наявних наукових праць, слідчої практики та міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ч. 12 ст. 3 КПК України термін «неповнолітня особа» охоплює собою як малолітніх осіб, так і дітей у віці від 14 до 18 років. У кримінальному процесуальному законодавстві приділено суттєву увагу особливостям здійснення провадження за участю неповнолітніх осіб. Так, особливості кримінального провадження за їх участю врегульовані главою 38 КПК України [1]. Таким чином законодавець демонструє особливий підхід до кримінальних процесуальних процедур за участю неповнолітніх осіб, які через свій вік не можуть повною мірою самостійно забезпечити захист власних прав та свобод.

Загальновідомо, що серед матеріалів кримінальних проваджень найрозповсюдженою слідчою (розшуковою) дією є протоколи допиту. Ураховуючи слідчу практику, особистий досвід, а також криміналістичні та психологічні наукові підходи, сам допит можна одночасно представити як простою, так і складною дією, під час якої, відповідно до ст. 91 КПК України слідчі часто отримують вичерпні відомості про обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Додаткові тактичні труднощі у слідчих можуть виникнути під час проведення допиту неповнолітніх осіб у режимі відеоконференції, де постають питання правдивості отриманих показань.

Особливості допиту неповнолітньої особи врегульовані статтею 226 КПК України. Серед цих особливостей: 1) коло осіб, у присутності яких має проводитись допит – законний представник, педагог або психолог, а за необхідності – лікар; 2) тривалість допиту – не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день. При цьому тривалість перерви законодавством не встановлена, що може призвести до формалізму, наприклад, після години допиту дитині може надатись декілька хвилин

на відпочинок, і одразу ж допит продовжується. Слід враховувати, що чим молодшою є дитина, тим швидше вона втомлюється, і відповідно тим коротшою повинна бути тривалість процесуальних дій за її участю. У такому випадку дитина гірше зосереджує увагу й слабше мобілізує пам'ять. Втома також може спричинити збільшену податливість до навіювання та схильність до випадкових і непродуманих відповідей, аби завершити обтяжливу розмову [4].

Стандарти щодо проведення опитування дітей також закріплені у ст. 35 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, що ратифікована Україною, а саме: 1) проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні; 2) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей; 3) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження; 4) можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше; 5) можливість запису на відеоплівку опитування дитини та прийняття таких свідчень як доказу в суді [5]. Недотримання зазначених рекомендацій може сприяти наданню неправдивих показань, тобто таких, які не відповідають об'єктивній дійсності та реальному ходу подій, неповнолітніми особами, як у силу помилки, так і свідомої неправди.

Отже, одним із важливих елементів тактики запобігання надання неправдивих показань неповнолітньою особою є врахування місця проведення відповідної слідчої (розшукової) дії у режимі відеоконференції, зокрема місця знаходження дитини. Відповідно до КПК України якщо особа, яка братиме участь у досудовому розслідуванні дистан-

ційно згідно з рішеннями слідчого чи прокурора, знаходиться у приміщенні, розташованому на території, яка перебуває під юрисдикцією органу досудового розслідування, або на території міста, в якому він розташований, службова особа цього органу досудового розслідування зобов'язана вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення слідчої (розшукової) дії [1]. При цьому слід уникати опитувати дитину у місці, в якому вона зазнала травматичного досвіду, а також вдома. Асоціація місця проживання з пережитою травмою може призвести до втрати почуття безпеки дитини в оточенні, яке раніше сприймалось як дружнє і було пов'язане з позитивними подіями [4]. Отже, місце має бути безпечним для дитини та передбачати спеціальне технічне обладнання, яке може забезпечити режим відеоконференції.

На сьогодні в Україні відбувається процес створення спеціально обладнаних приміщень для проведення опитувань (допитів) дітей – «зелених кімнат» або «кімнат, дружніх до опитування дітей». Так, 01 вересня 2020 у Одеському державному університеті внутрішніх справ, за підтримки Консультативної місії Європейського Союзу, було введено у експлуатацію навчальний полігон «Кризова кімната, дружня до дитини» [6], що використовується співробітниками ГУНП в Одеській області, де протягом двох років було проведено 67 допитів неповнолітніх, 5 виїзних судових засідань та значну кількість практичних занять з Криміналістики, Методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, Кримінального процесу, Юридичної психології та інших навчальних дисциплін для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів. В Одеській області нараховується усього три аналогічні кімнати, і

значне навантаження на одну з них, непрямо вказує на рівень злочинності такого виду. З огляду на це, наразі відсутнє відповідне нормативно-правове забезпечення, спрямоване на стандартизацію їх обладнання та використання під час досудового розслідування. Основна мета проведення опитування (допиту) в такій кімнаті – запобігання повторній травматизації психіки дитини в процесі опитування як завдяки спеціальним методикам та психологічно комфортній атмосфері, так і завдяки технічному оснащенню, яке дозволяє коректно вести відеозапис опитування та в подальшому використовувати цей відеозапис для ведення слідства без проведення повторних допитів [7, с.4]. Отже, в ідеалі «зелені кімнати» обладнані замаскованими або незамаскованими відеокамерами та склом для позавізуального спостереження. Основною вимогою до такого приміщення є наявність зручної кімнати, яка забезпечує дитині почуття безпеки та конфіденційності й відповідає потребам дітей почуватися у фізичній та психологічній безпеці під час опитування. Зокрема, приміщення повинно забезпечувати можливість опитування дитини одним фахівцем, тоді як всі інші зацікавлені особи можуть спостерігати за проведенням опитування (допиту) з іншого приміщення та спілкуватися з особою, яка проводить опитування (допит) через систему зв'язку. Приміщення повинно мати належну звукоізоляцію, відповідати потребам дітей різного віку, бути пофарбованим у м'які, пастельні кольори та обладнаним методичними та іншими матеріалами, які допоможуть отримати від дитини необхідну інформацію. Меблі в кімнаті мають бути різної величини, щоб забезпечити комфорт як для дошкільнят, так і підлітків. Облаштування передбачає також наявність паперу, кольорових і простих олівців на столі. Вони можуть стати в нагоді при зображенні неповнолітньою особою інформації, яку важко описати словами через недостат-

ній словарний запас. Крім того, вони можуть використовуватися для зменшення емоційного напруження дитини. Серед реквізитів, що допомагають дитині описати речі, які їм важко назвати словами, передбачаються схематичні малюнки фігур людей та анатомічні ляльки, які можуть знадобитися, зокрема, у випадку розслідування сексуальних домагань. Слід підкреслити, що анатомічні ляльки повинні використовуватися дуже обережно, з усвідомленням, що вони можуть навіювати певну інформацію і повторно травмувати дитину [4]. Як показала практика, діти в таких спеціально обладнаних кімнатах краще ідуть на контакт [7, с.9]. «Зелені кімнати» є елементами впровадження моделі «Барнахус» в Україні, з її технічними та організаційно-методичними стандартами для захисту та соціально-психологічної підтримки у процесі правосуддя дітей. Додатково для проведення допиту неповнолітньої особи в режимі відеоконференції наведені «зелені кімнати» доцільно обладнати виходом у мережу Інтернет.

Особливості допиту неповнолітніх і тактика виявлення та подолання їх неправдивих показань обумовлюються такими чинниками: тактичними прийомами, міркуваннями та індивідуальними особливостями неповнолітніх; недостатнім обсягом знань та життєвого досвіду; слабкою здатністю до зосереджування уваги; підвищеною навіюваністю; меншим розвитком аналітичних навичок при сприйнятті й оцінці сприйнятого; тенденцією до змішування реально сприйнятого з уявленим; емоційністю суджень та дій тощо. Неповнолітні також поступаються дорослим у здатності усвідомити подію в цілому, не завжди можуть виокремити головне. Вони частіше за дорослих помиляються, визначаючи відстані, інтервали часу, послідовності дій та подій. Неповнолітні швидше забувають сприйняті події, однак досить точно передають ті факти, які зацікавили їх. Вони

мають підвищену збудливість, відрізняються неврівноваженістю характеру. Їм властиві швидкі зміни настрою та поведінкових реакцій, що помітно позначається на їх свідченнях [8, с. 89]. Достовірність наданих показань залежить не лише від етапу розвитку, індивідуальних особливостей та сімейного середовища дитини, але й умов та способу проведення її допиту. Діти сприймають та описують світ притаманним лише їм способом. Установлення з ними контакту вимагає особливих вмінь та відповідних умов. Отже, процес допиту повинен бути відповідним чином запланованим та підготовленим [4].

Вищезазначене свідчить також про необхідність спеціальної підготовки осіб, які беруть участь у проведенні певної слідчої (розшукової) дії, та доцільність розробки спеціального інструментарію для виявлення неправдивих свідчень. З 1995 року у Німеччині почали застосовувати психологічне інтрів'ювання та методи оцінки достовірності показань під час розслідування всіх випадків, пов'язаних із сексуальним насильством над дітьми. Це сприяло тому, що психологів стали запрошувати для роботи із самими різними кримінальними провадженнями [9]. В Україні також існує практика залучення психологів до проведення досудового розслідування за участі неповнолітніх осіб, оскільки цього вимагає КПК України. Однак, з поширенням використання методики, дружньої до опитування дітей, роль психологів у досудовому розслідуванні за участі дітей переглядається. На сьогодні розглядаються пропозиції їх більш активного залучення до допиту неповнолітніх та обов'язкового психологічного супроводу неповнолітніх під час всього досудового розслідування [3]. Організація допиту має здійснюватися на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її віку та ступеня розвитку. Тому запрошувати психолога слід завчасно, щоб він мав можливість вивчити інформацію що-

до події та особистості дитини, її оточення тощо. Вся ця інформація сприятиме належному формулюванню запитань під час допиту дитини.

В багатьох країнах для перевірки достовірності показань використовуються контрольні списки критеріїв достовірності як складова оцінки валідності показань. В Західній Германії та Швеції дослідники розробили критерії для оцінки достовірності показань, зроблених ймовірними постраждалими від сексуального насильства, на основі яких була розроблена процедура оцінки валідності тверджень. Оцінка валідності тверджень включає три основних елементи: 1) структуроване інтерв'ю; 2) контент-аналіз на основі встановлених критеріїв, який дозволяє оцінити змістовні та якісні характеристики твердження; 3) оцінка результатів контент-аналізу за допомогою низки питань (перевірочний лист для оцінки надійності). Контрольні списки засновані на гіпотезі, що дані, які отримуються із пам'яті, суттєво відрізняються за змістом та якістю від сфабрикованих та неправдивих. Результати процедури оцінки валідності тверджень приймаються в якості доказів в судах певних країн, зокрема Німеччини, Нідерландів, США тощо. Тим не менше, існують суттєві розбіжності в наукових колах щодо того, наскільки ці контрольні списки відповідають правовим стандартам для прийняття доказів в суді. У деяких країнах ці контрольні списки не приймаються як докази в суді з огляду на наявність протиріч у результатах, наявних в наукових працях [9]. Для обрання власної траєкторії розвитку національної правової системи вважаємо за доцільним запропонувати проведення дослідження щодо ефективності контрольних списків для додаткової оцінки правдивості свідчень. Також окремо пропонується розглянути питання актуальності наведених контрольних списків при проведенні допиту неповнолітньої особи в режимі відеоконференції.

Розглядаючи психологічну складову проведення допиту (опитування) дитини, Н.Е. Мілорадова та Н.О. Пашко звертають увагу на наступні важливі моменти: 1) урахування під час проведення допиту суттєвих відмінностей між комунікацією з дітьми та комунікацією з дорослою людиною, що стосуються психологічних, фізіологічних та вікових особливостей розвитку дитини, типових поведінкових проявів, характерних для її віку; особливостей вибору часу взаємодії з дитиною і тривалості такої взаємодії, організації простору взаємодії й вибору тематики взаємодії; 2) допит (опитування) неповнолітньої особи, як і інші слідчі (розшукові) дії стосовно дітей, повинні ґрунтуватися на принципах правосуддя, дружнього до дитини; 3) підготовленість працівників поліції до проведення допиту (опитування) дитини, а саме: а) наявність знань про особливості комунікації з дитиною, вікові особливості дітей та готовність спілкуватися з дітьми різного віку; складові проведення допиту (опитування) дитини та їх характеристики, техніки опитування; б) сформованість загальних і спеціальних комунікативних умінь; крім того, побудова взаємодії з дитиною повинна будуватися на гнучкості, об'єктивності й емпатії; 4) залучення спеціаліста-психолога як на стадії підготовки до проведення допиту, так і безпосередньо в сам процес; 5) створення безпечних умов проведення допиту (опитування) дитини; 6) розвиток умінь слідчого формулювати запитання дитині на допиті відповідно до її стану, психофізіологічних та вікових особливостей; 7) розуміння тривалості взаємодії з дитиною [10, с.21]. Врахування даних рекомендацій сприятиме виявленню та подоланню неправдивих свідчень неповнолітніх осіб під час досудового розслідування, а також їх запобіганню.

Тактика запобігання неправдивих показань неповнолітніх осіб, зокрема в режимі відеоконференції, може включати наступні

елементи: 1) роз'яснення обов'язку та переконання в необхідності давати правдиві показання; 2) вжиття всіх можливих заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітню особу, зокрема врахування можливості здійснення впливу законного представника на неповнолітню особу та вчасне усунення його від участі у кримінальному провадженні, застосування запобіжного заходу до особи, яка вчинила правопорушення та може схилити її до дачі свідомо неправдивих показань; 3) здійснення процесуальних дій в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя дитини та відповідає її віковим та психологічним особливостям, зокрема врахування потреб в перервах, необхідності задоволення фізіологічних потреб (вода, туалет тощо); 4) реалізація принципу участі дитини, зокрема роз'яснення їй суті процесуальних дій, рішень та їх значення доступною, запитування думки дитини щодо участі конкретної особи в якості законного представника; 5) своєчасність проведення слідчих (розшукових дій), зокрема не одразу після події, якщо вона є травматичною, однак і не через значний проміжок часу, коли інформація може бути вже викривленою, особливо якщо дитину вже декілька разів опитували; 6) перевірка справності технічних засобів відеозапису та звуку, адже використання у дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку; 7) з'ясування наявності належної підготовки слідчого та/або необхідності залучення спеціалістів та експертів до проведення допиту; 8) підбір учасників, роз'яснення їх прав та обов'язку підтвердити після закінчення допиту своїм підписом правильність запису свідчень; 9) збір інформації про особистість неповнолітньої особи, її звички, захоплення, інтереси, що допоможе побудувати психологічний контакт та виявити

неправдиві показання; 10) попередження про використання відео та звукозапису; 11) виключення відволікань під час допиту; 12) роз'яснення неповнолітній особі, що у разі відсутності відповіді на запитання або його незрозумілості слід зазначити про це або перепитати.

До обставин, які також слід враховувати при обранні тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб в режимі відеоконференції під час досудового розслідування, слід віднести те, що особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких їй неможливо було б упізнати. У такій ситуації доцільно щоб психолог, який готуватиме висновок (у разі його залучення), був присутній поряд з дитиною, оскільки для оцінки достовірності показань мають значення також невербальні ознаки.

Для виявлення неправдивих показань неповнолітніх осіб можуть використовуватись: зіставлення одних і тих елементів події, по-різному описаних у показаннях цієї особи, даних у різний час; зіставлення окремих обставин події в описі особи з іншими даними про ті ж самі обставини; зіставлення пов'язаних між собою подій і похідних елементів події, освітленої в процесі допиту; аналіз показань з точки зору того, скільки часу може знадобитися особі для виконання тих або інших операцій, дій; як ці обставини описує особа в ході одного допиту й у ході різних допитів; чи допускає вона при цьому суперечливі описи і висловлення [11, с.9]. Наведені О.Я. Переверзою у дисертації «Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання» прийоми дійсно можуть бути використано для виявлення неправдивих показань, проте у теперішній час для уникнення повторної травматизації неповнолітніх осіб повторні допити не практикуються.

Під час допиту неповнолітньої особи, у тому числі в режимі відеоконференції, для верифікації її показань слід також звернути увагу на такі моменти: особистість та обізнаність неповнолітнього підозрюваного (коли характер його показань, його особливості дозволяють дійти висновку про те, що він не здатний вигадати, перекрутити повідомлене); відсутність інформації (незнання неповнолітнім підозрюваним тих обставин, які мали бути відомі та не могли бути забутими, якщо його показання є вірними); рівень мовлення неповнолітнього підозрюваного (відповідність мовних особливостей показань його культурному рівню (нецензурна лайка, жаргонізми, лексичний запас); унікальність показань (якщо повідомлення має свою індивідуальність, то більш обґрунтовано вважати його правдивим); емоційна насиченість показань (правдиві показання мають порівняно більшу кількість суто особистих, емоційних моментів, посилянь і вказівок на переживання); критерій невідповідностей (сумлінний неповнолітній описує фрагменти та деталі події, не завжди й не в усьому узгоджує їх між собою; неповнолітній, який повідомляє неправду, робить спроби усунути невідповідності). Також важливим для верифікації показань неповнолітніх є спостереження за поведінкою неповнолітнього та його психофізіологічними реакціями в процесі допиту. Зовнішні вияви не мають доказового значення, а виконують лише орієнтувальну функцію, щоб слідчий зміг спланувати подальші тактичні дії щодо встановлення об'єктивної істини. Компетентний слідчий швидко виявляє ознаки, що свідчать про помилкові, заздалегідь підготовлені показання неповнолітнього (це можуть бути завчені розповіді, вживання висловів, не властивих даній віковій групі тощо). Оцінюючи показання неповнолітнього, треба мати на увазі, що якщо підліток дає правдиві показання, а слідчий в результаті неналежної їх оцінки застосовує

прийоми для подолання неправди, це може призвести до порушення психологічного контакту між ними, допитуваний може замкнутися, що ускладнить проведення даної слідчої (розшукової) дії [8, с. 87-89].

Серед класичних тактичних прийомів верифікації неправдивих показань неповнолітньої особи в режимі відеоконференції під час досудового розслідування можна виокремити наступні: 1) психологічний контакт; 2) спонукання до каяття шляхом формування внутрішнього протесту проти вчинених дій; 3) деталізація показань із метою виявлення суперечностей [12, с.275]; 4) акцентування уваги на неправдивих відомостях; 5) несподіване пред'явлення доказів, зокрема оголошення висновку експерта, результатів окремих слідчих (розшукових) дій, наприклад зачитування протоколу огляду місця події; 6) демонстрація поінформованості слідчого, який отримав інформацію, що становить дані про причетність до злочину неповнолітньої особи; 7) звернення до почуттів неповнолітньої особи, розуміння її прагнення до самостійності, вчинення сміливих дій тощо; 8) постановка контрольних питань щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення та фактів, точно встановлених у кримінальному провадженні; 9) відтворення допитуваному фрагментів допиту інших осіб, які дали правдиві показання; 10) постановка співставних питань, коли виникають суперечності з раніше даними їм показаннями або показаннями інших осіб [8, с. 90]; 11) постановка деталізуючих запитань щодо перебування допитуваного у вказаному місці; 12) правильна постановка запитань, зокрема спочатку відкритих, а потім деталізуючих, відсутність навіювань тощо; 13) пропозиція повторити вже сказане.

Можна виокремити правовий та організаційний напрями удосконалення тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб у режимі відеоконфе-

ренції під час досудового розслідування. Правовий напрям передбачає внесення змін та доповнень до існуючих нормативно-правових актів, а також розробку та прийняття нових, зокрема: 1) внесення доповнень до КПК України щодо обов'язкового використання методики, дружньої до опитування дітей, та прийняття відеозапису допиту як доказу без необхідності повторного допиту у суді; 2) розробка та затвердження Типового положення про кімнату, дружню до опитування дітей; 3) розробка та затвердження національної методики оцінки достовірності (валідності) показань неповнолітніх.

До організаційних напрямів відносяться: 1) обладнання органів досудового розслідування технічними засобами фіксування кримінального провадження і технічними засобами проведення дистанційного провадження в режимі відеоконференції; 2) підготовка слідчих з питань вікової психології, особливостей використання методики, дружньої до опитування дітей, тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх тощо; 3) підвищення технічної компетентності працівників підрозділів досудового розслідування в органах Національної поліції; 4) створення реєстру психологів, які можуть залучатись до проведення слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування за участі неповнолітніх осіб; 5) розробка методичних рекомендацій для слідчих з питань тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх, зокрема в режимі відеоконференції.

Висновки за дослідженням. Обрання тактики виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх у режимі відеоконференції під час досудового розслідування залежить від багатьох факторів, однак при цьому мають дотримуватись загальні засади правосуддя, дружнього до дітей, які ґрунтуються на міжнародних та європейських стандартах. Серед таких стандартів – належний

рівень підготовки осіб, які здійснюють кримінальне провадження за участі неповнолітніх осіб, зокрема слідчих; створення спеціально обладнаних приміщень для проведення допиту неповнолітніх («Кімнат, дружніх до дитини»), як елементів впровадження моделі «Барнахус» в Україні) та їх стандартизація через прийняття відповідних нормативно-правових актів (Типового положення про кімнату, дружню до опитування дітей). Також потребує подальшого розвитку удосконалення технічної спроможності органів Національної поліції щодо здійснення досудового розслідування за участі дітей у режимі відеоконференції. До важливих елементів тактики запобігання надання неправдивих показань неповнолітньою особою під час допиту у режимі відеоконференції можна віднести: 1) врахування місця проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, зокрема місця знаходження дитини; 2) індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її віку та ступеня розвитку; 3) актуальності класичних тактичних прийомів виявлення та подолання неправдивих показань під час допиту з поправкою на вік та стан допитуваної особи (роз'яснення обов'язку та переконання в необхідності давати правдиві показання, деталізація показань з постановкою контрольних запитань та інше); 4) використання висновку психолога для оцінки достовірності показань. Цікавим та перспективним напрямом подальших наукових пошуків нам вважається проведення дослідження щодо ефективності контрольних списків для додаткової оцінки правдивості свідчень неповнолітньої особи під час допиту у режимі відеоконференції.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 25.07.2022).

2. У 80% випадків діти зазнають сексуального насильства від знайомих людей – Кулеба. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3138562-u-80-vipadkiv-diti-zaznaut-seksualnogo-nasilstva-vid-znajomih-ludej-kuleba.html> (дата звернення 25.07.2022).

3. Звіт за результатами дослідження «Особливості розслідування та судового розгляду справ, пов'язаних з сексуальним насильством щодо дитини, зокрема онлайн, та торгівлею дітьми». URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/95/49/ef690833d1effbcc1e7e0a59208c8da0_1605718940.pdf (дата звернення 25.07.2022).

4. Будзинська А. Як опитувати дитину. Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків і потерпілих. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/boek_opytuvaty_dytny.pdf (дата звернення 25.07.2022).

5. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 року № 201. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_927 (дата звернення 25.07.2022).

6. Відкриття нового навчального полігону в університеті. URL: <https://oduvs.edu.ua/news/vidkrittya-novogo-navchalnogo-poligonu-v-universiteti/> (дата звернення 25.07.2022).

7. «Зелені кімнати»: рекомендації до обладнання / Н.П. Бочкор, О.В. Даценко, К.Б. Левченко та ін. К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2012. 28 с.

8. Проценко О.О. Верифікація показань під час допиту неповнолітнього підозрюваного. *Юридична психологія*. 2019. №2 (25). С.86-92.

9. Фрай О. Детекція брехні і обману. URL: <https://polygraph.ua/o-fraj-detekcija-lzhi-i-obmana/> (дата звернення 25.07.2022).

10. Мілорадова Н.Е., Пашко Н.О. Особливості проведення допиту неповнолітніх, які постраждали від насильства. *Право і безпека*. 2020. №2 (77). С.19-26.

11. Переверза О. Я. Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. 19 с.

12. Сіроух І. В. Забезпечення прав підозрюваного під час допиту при розслідуванні злочинів

проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 272–275.

References

1. Kriminalnyi protsesualnyi kodeks Ukraini vid 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (data zvernennia 25.07.2022).

2. U 80% vypadkiv dity zaznaiut seksualnoho nasylstva vid znaiomykh liudei – Kuleba. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3138562-u-80-vipadkiv-diti-zaznaut-seksualnogo-nasilstva-vid-znajomih-liudej-kuleba.html> (data zvernennia 25.07.2022).

3. Zvit za rezultaty doslidzhennia «Osoblyvosti rozsliduvannia ta sudovoho rozghliadu sprav, poviazanykh z seksualnym nasylstvom shchodo dytyny, zokrema onlain, ta torhivleiu ditmy». URL: <https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/95/49/ef690833d1effbcc1e7e0a59208c8da01605718940.pdf> (data zvernennia 25.07.2022).

4. Budzynska A. Yak opytuvaty dytynu. Poradnyk dlia fakhivtsiv, yaki berut uchast v opytuvanni malolitnykh svidikiv i poterpilykh. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/book_opytuvaty_dytny.pdf (data zvernennia 25.07.2022).

5. Konventsiiia Rady Yevropy pro zakhyst ditei vid seksualnoi ekspluatatsii ta seksualnoho nasylstva vid 25 zhovtnia 2007 roku № 201. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_927 (data zvernennia 25.07.2022).

6. Vidkryttia novoho navchalnoho polihonu v universyteti. URL: <https://oduvs.edu.ua/news/vidkryttia-novogo-navchalnogo-polihonu-v-universiteti/> (data zvernennia 25.07.2022).

7. «Zeleni kimnaty»: rekomendatsii do obladdannia / N.P. Bochkor, O.V. Datsenko, K.B. Levchenko ta in. K. : TOV «Ahentstvo «Ukraina», 2012. 28 p.

8. Protsenko O.O. Veryfikatsiia pokazan pid chas dopytu nepovnlitnoho pidozriuvanoho. *Yurydychna psykholohiia*. 2019. №2 (25). P.86-92.

9. Frai O. Detektsiia brekhni i obmanu. URL: <https://polygraph.ua/o-fraj-detekcija-lzhi-i-obmana/> (data zvernennia 25.07.2022).

10. Miloradova N.E., Pashko N.O. Osoblyvosti provedennia dopytu nepovnlitnykh, yaki postrazhdaly vid nasylstva. *Pravo i bezpeka*. 2020. №2 (77). P.19-26.

11. Pereverza O. Ya. Formuvannia nepravdyvykh pokazan, systema taktychnykh pryiomiv yikh vyjavlennia i podolannia : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09. Kharkiv, 2000. 19 p.

12. Siroukh I.V. Zabezpechennia prav pidozriuvanoho pid chas dopytu pry rozsliduvanni zlochniv proty moralnosti. *Naukovi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2018. № 3. С. 272–275.

Kamyishanskiy A.Y., Prodanets N.M. Features of tactics for detecting and overcoming false testimony during the interrogation of minor persons in the videoconference mode.- Annotation.

The article is devoted to the analysis of existing scientific works, current national legislation, international and European standards on tactics for detecting and overcoming false testimony of minors by videoconference during the pre-trial investigation.

Particular attention is paid to the interrogation of minors, in particular by videoconference. It is emphasized that the reliability of the testimony provided depends not only on the individual characteristics and family environment of the minor, but also on the conditions and manner of his interrogation. The importance of spreading the practice of creating specially equipped premises for conducting interviews (interrogations) of children - "rooms friendly to interviewing children" was emphasized. The importance of developing and adopting appropriate legal framework aimed at standardizing their equipment and use during the pre-trial investigation was emphasized. It is proposed to develop and approve a national methodology for assessing the reliability (validity) of the testimony of minors. Emphasis is placed on the expediency of involving psychologists to assess the reliability of the testimony of minors during the pre-trial investigation, in particular by videoconference.

Tactics and means for preventing, detecting and overcoming false testimony of minors during the pre-

trial investigation are generalized and systematized. Emphasis is placed on some features of their use in video conferencing. The legal and organizational directions of improving the tactics of detecting and overcoming false testimony of minors in the mode of videoconference during the pre-trial investigation are highlighted.

Key words: *investigative (research) action; interrogation; a minor; video conference mode; tactical reception; false statements; pre-trial investigation; tactics for detecting and overcoming false testimony.*

Авторська довідка:

Камишанський Олексій Юрійович, кандидат юридичних наук, начальник Головного управління Національної поліції у Рівненській області.

Проданець Наталія Миколаївна, провідний фахівець факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ.

Стаття надійшла до редакції: 12 червня 2022р